

KASNOSREDNJOVJEKOVNE OSTRUGE
U MUZEJU HRVATSKIH ARHEOLOŠKIH
SPOMENIKA U SPLITU

Muzej hrvatskih arheoloških spomenika Jugoslavenske akademije u Splitu posjeduje lijepi broj srednjovjekovnih ostruga, od kojih su neki raniji primjerci već bili predmet naučne obrade.¹

Kako je problem ostruga kasnijeg srednjeg vijeka u našoj domaćoj arheološkoj literaturi ostao još uvijek dovoljno neobrađen, svrha je ove radnje da se, uz kratki razvojni put ranijih tipova, dade tipološka i kronološka obrada ostruga kasnijeg srednjeg vijeka u razdoblju od XI do konca XV stoljeća, koje se nalaze u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu. Tako će se u daljoj obradi srednjovjekovnog oružja na području dalmatinske Hrvatske omogućiti jasnija slika rasprostranjenosti postojećeg inventara.

Ostruge su sastavni dio konjičke opreme a upotrebljavaju se za podbadanje konja. Kako se tokom vremena izmjenjivala ne samo fizionomija društva nego i struktura vojske, to je razvojni put ostruga neobično dug i bogat, pa su se pojavili razni oblici i njihove varijante.

Danas je opće prihvaćeno mišljenje da su ostruge prvi počeli upotrebljavati Kelti, jer nam manjkaju nalazi koji bi mogli dokumentirati postojanje ostruga u doba Halštata.² Na spomenicima i sačuvanim dokumentima starih

¹ F. Radić, Srebrne ostruge i saponi iz starohrvatskog groba u biskupskoj bazilici s. Marije u Biskupiji kod Knina, Starohrvatska prosvjeta, II Knin 1896, str. 5-9; isti, Grobna raka iz starohrvatske biskupske bazilike s. Marije u Biskupiji kod Knina, i u njoj nađeni mrtvački ostanci, Starohrvatska prosvjeta, II, Knin 1896, str. 76-83; isti, Mrtvački ostanci nađeni u prostu grobu na starohrvatskom groblju uz biskupsku baziliku s. Marije u Biskupiji kod Knina, Starohrvatska prosvjeta, II, Knin 1896, str. 143-147; isti, Mrtvački ostanci iz triju starohrvatskih grobova uz ruševine biskupske bazilike s. Marije u Biskupiji kod Knina, Starohrvatska prosvjeta, III, Knin 1897, str. 35. i 38; isti, Mrtvački prilozzi nađeni u starohrvatskim grobovima u Koljanima kod Vrlike, Starohrvatska prosvjeta, III, Knin 1897, str. 105-109; isti, Treći tip starohrvatskih mamuza, Starohrvatska prosvjeta, IV, Knin 1898, str. 59-60; isti, Par ostruga iz Bratiškovaca kod Skradina, Starohrvatska prosvjeta, IV, Knin 1898, str. 61; isti, Ostanci starinske crkve i groblja u gornjim Koljanima kod Vrlike, Starohrvatska prosvjeta, VI, Knin 1901, str. 3-6, R. Zschille-R. Forrer, Der Sporn in seiner Formenentwicklung, II, Berlin 1899, str. 9 i Tab. XXIII.

² R. Zschille-R. Forrer, Der Sporn in seiner Formenentwicklung, II, Berlin 1899., str. 7.

istočnih naroda, kao npr. Egipćana, Babilonaca, Asiraca, Perzijanaca, Indijaca i Kinceza, ostruge se uopće ne spominju,³ kao ni među materijalnom kulturom raznih nomadskih naroda Skita, Huna, Avara, Bugara i Mađara, koji su nadirali s istoka,⁴ pa je gore već spomenuto mišljenje s razlogom prihvaćeno.

Karakteristika najstarijih tipova ostruga koje su upotrebljavali Kelti, Grci i drugi narodi latenske kulture sastoji se u jako primitivnim formama. One su, općenito uzevši, malih dimenzija s jednostavnim kratkim željeznim šiljkom, koji se povezivao oko noge, kako bi konjanik u kasu mogao što više povećati petni udarac.⁵ U daljem razvoju šiljak se uzdužno prorezuje i širi na račun krakova, čime su nastali najprije neprimjetni, a zatim kratki i tanki krakovi s ovećim okruglim dugmetima, koji joj jedini i daju masivniji izgled, a služila su za pričvršćivanje remenja. Takve ostruge nađene su po galskim utvrdama i u Češkoj, a popratni materijal koji je tu nađen upućuje nas na dataciju u srednje latensko razdoblje, tj. u vrijeme od III do I stoljeća pr. n. e.⁶ Kako postepeno petni luk i šiljak postaju masivniji, to se suvišna težina izbjegava tehnikom šupljeg lijevanja, što nam jasno pokazuju nekoji primjerci brončanih ostruga iz Ugarske.⁷

Rimske ostruge dobijaju nekoje izmjene. Naime, uz nepromijenjeni oblik šiljka, krajevi ostružnih krakova imaju dugmeta s unutrašnje strane kojima se ostruga čvrsto zatezala za nogu kožnim ulošcima.⁸ Vjerojatno se je, kako neki misle, ostruga u to vrijeme nosila samo na lijevoj nozi.⁹

Đok su Grci i Rimljani poznavali ostrugu, koja nije kod njih imala neku širu upotrebu, dotle se u srednjem vijeku, kao dio metalnog oklopa teško naoružanog jahača, ona češće upotrebljava. To je uvjetovano konjicom kao skupnim rodom vojske, iako je još uvijek u posjedu privilegiranih i imućnijih slojeva ljudi. Forrer napominje da su ostruge ranog srednjeg vijeka samo oprema plemića, tj. istaknutih ličnosti i starješina,¹⁰ što i Praunsperger misli kada kaže da je ostruga uz mač služila kao oznaka staležu.¹¹

Najstarije tipove ostruga u ranom srednjem vijeku karakteriziraju kratki šiljci. One su debele i prilično neugledne, bez izrazitog luka, a pojavljuju se veoma rijetko (njem. Plattensporn).¹²

Dalji razvoj možemo grupirati u dvije osnovne skupine:

– Starije (primitivnije) koje se poklapaju s periodom vladavine Merovinga u Franačkoj, a karakterizira ih kratki šiljak konusnog oblika i mnogo duži krakovi koji na krajevima završavaju dvjema paralelnim ušicama, jer su kra-

³ A. Demmin, *Die Kriegswaffen in ihren geschichtlichen Entwicklungen*, 1891, str. 617; D. Nikolić, *Tipološki razvoj mamuza od XIV–XX veka sa osvrtom na zbirku mamuza u vojnom muzeju JNA, Vesnik vojnog muzeja JNA, III, Beograd 1956*, str. 61.

⁴ D. Nikolić, o. c. str. 62, J. Eisner, *Slovensko v pravéku*, Bratislava, 1933, str. 254; J. Korošec, *Uvod v materijalno kulturo Slovanov zgodnjega srednjega veka*, Ljubljana 1952, str. 246.

⁵ R. Zschille–R. Forrer, o. c. str. 7.

⁶ ibidem.

⁷ ibidem.

⁸ D. Nikolić, o. c. str. 66.

⁹ A. Demmin, o. c. str. 617.

¹⁰ R. Zschille–R. Forrer, o. c. str. 7.

¹¹ Praunsperger, *Oružje starih Hrvata*, Zagreb, 1943, str. 58.

¹² A. Demmin, o. c. str. 617.

jevi prethodno iskucavanjem splošteni u pravokutan oblik skresanih uglova. Kroz te otvore provlačio se je remen i obavio nogu okomito s gornje i donje strane preko tabana (Oesensporn).¹³ Takva najstarija poznata ostruga potječe iz groba franačke kraljice Brunhilde (613. g.), dakle iz početka VII stoljeća.¹⁴

— Mlade (savršenije), koje se poklapaju s periodom vladavine Karolinga u Franačkoj, karakterizira duži šiljak koji se postavlja u urez vrha vrata ili direktno izlazi iz njega. Krakovi se proširuju k periferiji, što je po Forreru uvjetovalo uvođenje nove konjaničke obuće.¹⁵ Sistem za pričvršćivanje remenja sastoji se od pločica na krajevima ostružnih krakova, među kojima se remen zakivao malenim zakovicama (Nietensporn).¹⁶

U kasnokatoličko doba i u doba carske saske dinastije u Njemačkoj šiljak se sve više i više produžuje.¹⁷

Moramo naglasiti da se i kod jedne i kod druge grupe ostruga šiljak s vratom uvijek nalazi u istoj osi s ostružnim lukom i krakovima. Ta konstatacija koja se na ostrugama provlači do konca XI stoljeća važna je za dataciju, a i karakteristična za ovo razdoblje.

Zschille i Forrer smatraju da se tvorba franačkih ostruga izvršila u jednom predjelu koji je ležao izvan opisanog područja latenskih i rimskih ostruga, dakle negdje na sjeveroistoku Evrope, odakle je seoba naroda razne nove oblike ponijela sa sobom.¹⁸ No, to područje nastavali su razni slavenski narodi, koji tvore jedan novi problem u dataciji i porijeklu ranosrednjovjekovnih ostruga. Dok se, što se tiče datacije, npr. u Češkoj ostruge pojavljuju veoma rano, tamo već pod konac VI stoljeća,¹⁹ u Poljskoj se one pojavljuju u VII i VIII stoljeću.²⁰ I njihovo porijeklo još uvijek je problematično, jer jedni smatraju da je uzor za slavenske ostruge potrebno tražiti u rimskim ostrugama,²¹ drugi opet hoće da su slavenske ostruge franačkog porijekla, bazirajući to na tvrdnji da razni nomadski narodi koji su nadirali s istoka ne poznaju ostruge.²² iz čega izlazi da je bar za sada još nemoguće pronaći ishodnu tačku novoga tipa s obzirom na one prethodne iz latenskog i rimskog razdoblja. U posljednje vrijeme tim problemom bavili su se Jan Žak i Zofija Hilezerówna, koji su pokušali tabelarnim prikazom i geografskim kartama prikazati rasprostranjenost i objasniti porijeklo, tipološki razvoj i kronologiju srednjovjekovnih ostruga zapadnoslavenskih područja.²³

¹³ Lj. Karaman, Iz kolijevke hrvatske prošlosti, Zagreb 1930, str. 127; isti, Živa starina, Zagreb 1943, str. 126; Z. Vinski, Nešto o datiranju starohrvatskih arheoloških nalaza, Peristil, Zagreb 1954, str. 194.

¹⁴ M. Praunsperger, Nešto o starom hrvatskom oružju, III, Narodna starina, br. 29, Zagreb 1934, str. 205.

¹⁵ R. Zschille-R. Forrer, o. c. str. 9.

¹⁶ Lj. Karaman, Iz kolijevke hrvatske prošlosti, Zagreb 1930, str. 127, Z. Vinski, o. c. str. 194.

¹⁷ Lj. Karaman, o. c. str. 128, Z. Vinski, ibidem.

¹⁸ R. Zschille-R. Forrer, o. c. str. 9.

¹⁹ J. Korošec, o. c. str. 246.

²⁰ J. Kostrzewski, Kultura prapolska, Poznań 1947, str. 313, J. Korošec, o. c. str. 246.

²¹ I. L. Červinka, Slované na Moravě a říše Velkomoravská, Brno, 1928, str. 219; J. Korošec, o. c. str. 246.

²² J. Eisner, Slovensko v pravěku, Bratislava, 1933, str. 254, J. Korošec, o. c. str. 246.

²³ Z. Hilezerówna, Ostrogi Polskie z X-XIII wieku, Poznań 1956; Jan Žak, Najstarsze ostrogi zachodniosłowiańskie, Warszawa-Wrocław 1959.

Posebnu pažnju u tom sklopu srednjovjekovnih ostruga merovinškog i karolinškog tipa zauzimaju primjerci koji su nađeni na području dalmatinske Hrvatske i Bosne, a datiramo ih prema priloženim bizantinskim novcima u VIII i IX stoljeće. Gotovo uvijek se pojavljuju kao parovi, a bile su teške i masivne, nekoje čak i bogato ukrašene s dijelovima gravure, zlatnog i srebrnog tauširanja. Karaman, što se porijekla tiče ovih potonjih, razlikuje dvije skupine:²⁴ jedne se ostruge nadovezuju u tehnicu i ukrasu na antičku baštinu i na Bizant, druge na krug vikinške i tzv. postkesteljske kulture. Dalje, zaključuje Karaman, bez obzira na te sličnosti ni u jednom ni u drugom kulturnom krugu nemamo ostruga poput naših, što nas opet vraća na tezu podrijetla iz kraja u kojima su ostruge bile nađene, tj. da su proizvodi domaćih dalmatinskih radionica.²⁵ I Korošec smatra da su ostruge kao dio konjaničke opreme izradivale pojedine slavenske države u različito vrijeme,²⁶ dok Vinski za one iz dalmatinske Hrvatske, konkretno biskupijske, napominje da ih ne možemo kao ni mačeve nikako objasniti bez karolinškog tipološkog utjecaja.²⁷

Mi se ovdje osvrćemo na tipove ostruga koje su kasnijeg vremena od prije pomenutih tipova, a koji su se inače češće obrađivali. Zbog toga smatram potrebnim da njihovu klasifikaciju i kronološku determinaciju provedem po grupacijama poslije njihova opisa. Takvih ostruga Muzej hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu ima 47 komada, što u cjelinama, a što opet u fragmentima. Te ostruge nađene su po raznim lokalitetima dalmatinske Hrvatske zaključno do 1960. godine. Pri njihovom opisu držat ću se tipološkog i kronološkog redoslijeda, a sve ću to opet popratiti slikovnim materijalom, kako je usput iznesen i na tablama:

1. *Biskupija-Crkvina* (Tab. I, 1). Željezna ostruga, nalazište identificirano po arhivskoj fotografiji br. 917 (inv. br. XVIII/23) stare postave muzeja u Kninu. Ukupna dužina ostruge iznosi 14.4 cm, od toga je dužina ostružnog luka 11.3 cm, vrata 1.3 cm, šiljka 1.8 cm, širina krakova 8.7 cm, a pačetvorinasta pločica na krajevima krakova 1.9×1.7 cm.

Ostruga je u dobroj mjeri oksidacijom nagrizana. Ostružni luk pačetvorinastog presjeka ravan je i s blagim ispupčenjem na vanjskoj strani. Krakovi mu se spajaju u obliku polukruga, a na krajevima se malo proširuju. Dijelovi za zakopčavanje sastoje se od pačetvorinastih pločica koje imaju dvostruke dugoljaste uške kroz koje se je provlačio remen. Pločice su skresanih uglova, što se vidi po djelomično sačuvanoj uški na lijevom kraku, jer je desni trećinom svoje dužine odlomljen. Od sredine ostružnog luka u blagoj kosini, s obzirom na liniju krakova, strši vrat, u presjeku šestorokutan, a na nj se

²⁴ Lj. Karaman, O porijeklu starohrvatskih ostruga, Starohrvatska prosvjeta, III serija, sv. 4, Zagreb 1955, str. 207.

²⁵ Lj. Karaman, ibidem; I. Čremošnik, Nalaz staroslavenskih mamuza iz Sultanovića, Glasnik zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine, sv. VI, N. S., Sarajevo 1951, str. 311-321.

²⁶ J. Korošec, o. c. str. 246.

²⁷ Z. Vinski, O nekim zajedničkim značajkama slavenskih nekropola s područja dalmatinske Hrvatske, Blatnog jezera i Moravske u 9. stoljeću, Peristil II, Zagreb 1957, str. 74-75. (»Donekle je proizvoljna pretpostavka da se kičene ostruge iz Biskupije smatraju proizvodom dalmatinskih gradova zbog postojanja navodno takva zlatarskog obrta u njima, jer za to nema uopće podataka, to više što bez obzira na nedostatke takvih nalaza u ovim gradovima ne dokazuje ni tipologija ostruga, stil ukrasa na njima, pa ukoliko je i pojedini ornament na ostruzi podrijetlom bizantski, ne isključuje, naime, karolinško stvaranje, koje crpe, uz ostalo, posredstvom Bizanta, više motiva iz kasnoantikne baštine«.)

opet preko prstenastog ispupčenja nastavlja šiljak u obliku izdužene kugle. I na njemu se nazrijevaju bridovi koji se zbog trošnosti ne mogu prebrojiti. Na samom vrhu šiljka sačuvani su ostaci pupice.

2. *Koljane kod Vrlike* (Tab. I, 2). Željezna ostruga publicirana u Starohrvatskoj prosvjeti, sv. VI, 1901, str. 3, pod stavkom II, ostruga br. 4 i sl. 1a na str. 4. Komparirajući u opisu dimenzije s ostrugom koju ovdje donosim, moglo se je utvrditi da je u publiciranju nastala greška. Naime, sl. 1a na str. 4 odgovara ostrugi II, br. 4 na str. 3, a ne ostrugi I br. 1a. Ukupna dužina ostruge iznosi 12.8 cm, od toga je dužina ostružnog luka 10.3 cm, vrata 0.8 cm, šiljka 1.7 cm, širina krakova 7 cm, a pačetvorinaste pločice na završecima krakova 1.7×2.1 cm.

Ostruga je oksidacijom nagrizena. Ostružni luk je ravan, a krakovi mu se spajaju u obliku polukruga, dok prema krajevima u velikoj mjeri teku paralelno. U presjeku su trokutastog oblika s bazom na unutarnjoj strani luka. Dijelovi za zakopčavanje sastoje se od pačetvorinastih pločica koje imaju dvije usporedne i uzdužne ušice kroz koje se provlačio remen. Pločica je na desnom kraku potpuno, a na lijevom samo djelomično, sačuvana. Od sredine ostružnog luka strši vrat i odebljali šiljak, koji se skupa s vratom polukružno uzdiže s obzirom na liniju krakova, a dijeli ih maleni žlijeb. Zbog jače oksidacije nije moguće na vratu i na šiljku odrediti oblik presjeka, iako se jasno razabiru pojedinačno njihovi bridovi.

3. *Nepoznato nalazište* (Tab. I, 3). Ukupna dužina ostruge iznosi 14.9 cm, od toga je dužina ostružnog luka 11.5 cm, vrata 1.5 cm, šiljka 1.9 cm, širina krakova 9.5 cm, a pačetvorinasta pločica 2.5×1.9 cm.

Željezna ostruga naročito je po unutrašnjim dijelovima luka oksidacijom nagrizena. Ostružni luk je ravan, a krakovi mu se spajaju ne baš u potpunosti polukružno zbog asimetričnosti njihova širenja. I ovdje se dijelovi za zakopčavanje sastoje od pačetvorinastih pločica koje imaju dvostruke paralelne i dugoljaste uške kroz koje se provlačio remen. Uška je na desnom kraku gotovo potpuno sačuvana, a na lijevom je sačuvan samo gornji dio. Krakovi su u presjeku pačetvorinastog oblika s blagim ispupčenjem na vanjskoj strani. Od sredine ostružnog luka strši vrat kvadratičnog presjeka, koji se polukružno uzdiže s obzirom na liniju krakova, te se preko jako istaknutog prstena završava u šiljak oblika dvostruke četverostrane piramide sa zaobljenim bridovima. Na samom vrhu šiljka sačuvani su donji dijelovi pupice.

4. *Koljane kod Vrlike* (Tab. I, 4). Željezna ostruga publicirana u Starohrvatskoj prosvjeti, sv. VI, 1901, str. 3 pod stavkom I, br. 1 (u tekstu nije donijeta slika). Ukupna dužina ostruge iznosi 11 cm, od toga je dužina ostružnog luka 8.8 cm, dužina vrata 0.6 cm, šiljka 1.6 cm, širina krakova 8.8 cm, a pačetvorinaste pločice na završetku krakova 1.8×2.4 cm.

Ostruga je oksidacijom jako nagrizena. Ostružni luk je ravan, a krakovi mu se spajaju u polukrugu, dok se prema krajevima proširuju. Dijelovi za zakopčavanje sastoje se od pačetvorinastih pločica sa skresanim uglovima, koje imaju dvostruke paralelne jajolike uške. To se vidi po djelomično sačuvanoj uški na desnom kraku, jer je kod lijevog ostala samo srednja prečica i zubi kao ostaci gornjeg proširenja pločice. I ovdje su krakovi trokutastog presjeka. Od sredine ostružnog luka strši kratki vrat, koji se s obzirom na liniju krakova blago nagiba prema gore te se – preko danas već teško

uočljivog prstena – nastavlja u šiljak sa znatno jače istaknutim nagibom. Kako su i vrat i šiljak prilično oštećeni, nije moguće odrediti oblik njihova presjeka.

5. *Nepoznato nalazište* (Tab. I, 5). Ukupna dužina ostruge iznosi 10.6 cm, od toga je dužina ostružnog luka 7.3 cm, vrata 0,7 cm, šiljka 2.6 cm, a širina krakova 7 cm.

Željezna ostruga nagrizena je oksidacijom, no bez obzira na to jasno se razabiru tragovi pozlate, i to na vanjskoj strani ostružnog luka u blizini vrata, s donje strane vrata, a mjestimično i po stranicama piramidalnog šiljka. Ostružni luk je ravan, a krakovi mu se spajaju polukružno u tjemenu (mala odstupanjanje uvjetovao je jako ruiniрани lijevi krak). Iako su dijelovi za zakopčavanje gotovo potpuno nestali, ipak se može zapaziti da su se sastojali od pačetvorinastih pločica, koje imaju dvostruke paralelne uške, što nam dokazuje fragmentarni ostatak gornjeg dijela pločice na lijevom kraku. Krakovi su u presjeku polukružni s blagim ispupčenjem na vanjskoj strani. Vrat strši s tjemena ostružnog luka, kružnog je presjeka i vrlo dobro sačuvan. S obzirom na liniju krakova vrat se uzdiže nagore i nastavlja u šiljak koji je oblika **dvostruke četverostrane piramide** s jasno izraženim bridovima.

6. *Podgrade kod Benkovca* (Tab. II, 6). Željezna ostruga, nalazište je identificirano po arhivskoj fotografiji stare postave muzeja u Kninu (inv. br. XXVII/95). Ukupna dužina iznosi 12.7 cm, od toga je dužina ostružnog luka 9.5 cm, vrata 1.2 cm, šiljka 2.0 cm, a širina krakova 6.2 cm.

Ostruga je oksidacijom nagrizena. Ostružni luk polukružna presjeka, s dijametrom na unutarnjoj strani luka, povija se prema krajevima krakova u blagoj krivulji nagore, dok se vrat i šiljak u luku spušta nadolje. Krakovi se ne spajaju u obliku pravilna polukruga, što je uvjetovala deformacija desnog **kraka ostružnog luka**. Dijelovi za zakopčavanje sastojali su se od pačetvorinastih pločica koje imaju dvostruke duguljaste uške kroz koje se je provlačio remen. To se vidi po djelomično sačuvanim srednjim prečkicama i zupcima kao ostacima gornjeg proširenja pločice. Od tjemena ostružnog luka u blagoj kosini strši vrat kružna presjeka, na kojega se opet nastavlja šiljak oblika četverostrane piramide.

7. *Biskupija – Crkvina* (Tab. II, 7). Željezna ostruga nađena u slobodnoj zemlji, a publicirana u Ljetopisu JAZU knj. 57 (Stjepan Gunjača, Revizija iskopina u Biskupiji kod Knina god. 1950, sl. 37). Ukupna dužina ostruge iznosi 13.2 cm, od toga je dužina ostružnog luka 9.4 cm, vrata 0.8 cm, šiljka 3.0 cm, širina krakova 8.4 cm, pločice 1.9×1.8 cm.

Ostruga je samo mjestimično oksidacijom nagrizena. Ostružni luk – trokutastog presjeka s bazom na unutarnjoj strani luka – povija se prema krakovima u blagoj krivulji nagore, dok se vrat i šiljak spuštaju nadolje. Od tjemena luka krakovi se šire s malim deformacijama i završavaju dijelovima za zakopčavanje, koji se sastoje od pačetvorinastih pločica skresanih uglova. To se opaža na desnom kraku, koji je gotovo u cjelosti sačuvan, a lijevi je odlomljen upravo iznad pločice. Vrat je kružna presjeka i na njega se prišlanja šiljak u obliku četverostrane piramide.

8. *Biskupija – Crkvina* (Tab. II, 8). Željezna ostruga, nalazište identificirano po arhivskoj fotografiji br. 1045 (inv. br. XV/56) stare postave muzeja u Kninu. Ukupna dužina iznosi 11.4 cm, od toga je dužina ostružnog luka

8 cm, vrata 1.1 cm, šiljka 2.3 cm, širina krakova 8 cm, dimenzije pločica 1.8 × 1.8 cm.

Ostruga je dobro sačuvana. Tragovi pozlate opažaju se po vanjskoj površini ostružnog luka, vrata i šiljka. Ostružni luk pačetrovinasta presjeka povija se nadolje, a zatim se u drugoj trećini svoje dužine okreće prema gore, dok se vrat i šiljak u luku spuštaju stvarajući tako jako povijanje čitave ostruge. Od tjemena luka strši vrat elipsoidnog presjeka, na kojemu se nastavlja šiljak u obliku dviju romboidnih piramida. Posebno na ovom primjeru treba naglasiti ukrasne motive na vanjskim stranama krakova, koji se sastoje od malih paralelno urezanih zarez, naizmjenično u grupama postavljenim i na šiljku po tri rupice na svakoj od gornjih stranica piramidalnog završetka. Rupice se nalaze i na vanjskim stranama krakova, i to po dvije bliže luku, a četiri bliže dijelovima za zakopčavanje unutar paralelnih zarez. Dijelovi za zakopčavanje potpuno su sačuvani, a sastoje se od kvadratičnih pločica sa skresanim uglovima.

9. *Nepoznato nalazište* (Tab. II, 9). Ukupna dužina ostruge iznosi 9 cm, od toga je dužina ostružnog luka 7 cm, vrata 0.5 cm, šiljka 2.5 cm.

Željezna ostruga vrlo loše sačuvana i oksidacijom jako nagrizena. Ostružni luk polukružnog presjeka s izbočenjem na vanjskoj strani blago se povija nagore i završava dijelovima za zakopčavanje, koji se sastoje od pačetrovinastih pločica skresanih uglova. To se opaža na desnom kraku gdje je sačuvan gornji dio te pločice, a lijevi je krak za dvije svoje trećine odlomljen. Iz tjemena gdje se krakovi spajaju u nepravilnom luku zbog deformacije lijevog kraka strši usmjeren nadolje vrat kružnog presjeka. Na ovome se opet nastavlja šiljak sastavljen od dviju pačetrovinastih piramida.

10. *Nepoznato nalazište* (Tab. II, 10). Ukupna dužina ostruge iznosi 10.5 cm, od toga je dužina ostružnog luka 8.7 cm, vrata 0.5 cm, kuglice 0.7 cm, trna 0.6 cm, a širina krakova 7 cm.

Željezna ostruga dobro je sačuvana i samo mjestimično oksidacijom nagrizena. Ostružni luk kružnog presjeka, prema krajevima splošten, povija se prema krakovima nagore i završava dijelovima za zakopčavanje, koji se sastoje od kvadratičnih pločica, na kojima su paralelne uške vrlo dobro sačuvane. Vrat je kružnog presjeka i vrlo kratak, a na njemu se nastavlja blago sploštena kuglica iz koje izbija šiljak u obliku trna.

11. *Biskupija - Crkva* (Tab. III, 11). Željezna ostruga, nalazište identificirano po arhivskoj fotografiji br. K. XIII-a-1038. stare postave muzeja u Kninu. Ukupna dužina ostruge iznosi 10.6 cm, od toga je dužina ostružnog luka 7.6 cm, vrata 0.8 cm, šiljka 2.2 cm, širina krakova 7.4 cm, dimenzije pločica 0.7 × 1.3 cm.

Ostruga je dobro sačuvana, a po vratu, šiljku i perifernim dijelovima krakova opažaju se tragovi pozlate. Ostružni luk elipsoidnog presjeka povija se nadolje, a potom nastavlja skretanje u pravcu dok se vrat i šiljak spuštaju. Od tjemena luka, gdje se krakovi spajaju pod ostrim kutem, strši vrat, a na njemu opet šiljak u obliku dviju nasuprot postavljenih pačetrovinastih piramida. Dijelovi za zakopčavanje ne sastoje se od kvadratičnih pločica s dvostrukim paralelnim uškama, nego se na pločicama oblika osmice nalaze dva mala kružna otvora, kroz koja su prolazile zakovice u svrhu pričvršćivanja remena.

12. *Biskupija – Crkvina* (Tab. III, 12). Željezna ostruga, nalazište identificirano po privezanoj ceduljici. Ukupna dužina iznosi 11.3 cm, od toga je dužina ostružnog luka 7.8 cm, vrata 0.9 cm, šiljka 2.6 cm, širina krakova 10 cm, dimenzije pločica 0.9×1.5 cm.

Ostruga je vrlo dobro sačuvana. Jasni tragovi pozlate mjestimično se opažaju po svojoj dužini krakova, a naročito na vratu i na dvijema gornjim stranama piramidalnog šiljka. Ostružni luk elipsoidnog presjeka blago se povija nadolje, a zatim nastavlja u pravcu i završava dijelovima za zakopčavanje. Oblik imaju kao i prethodne. Na lijevom kraku pločica je i zakovica potpuno sačuvana, dok je na desnom kraku većim dijelom manjkava. Od tjemena luka strši vrat kružnog presjeka, a na njemu šiljak u obliku dviju nasuprot postavljenih kvadratičnih piramida.

13. *Nečven u Promini* (Tab. III, 13). Željezna ostruga, nalazište identificirano po privezanoj ceduljici. Možda se i Marunova bilješka odnosi na ovu ostrugu kada govori ... kupio sam željeznu ostrugu iz XII vijeka našastu u Prominskom Nečvenu ...«, Starinarski dnevnik u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu, datum 2. VIII 1902. Ukupna dužina ostruge iznosi 10.6 cm, od toga je dužina ostružnog luka 8 cm, vrata 1 cm, šiljka 1.6 cm, promjer pločica kružnog oblika 1 cm.

Ostruga je prilično loše sačuvana s obzirom na oksidaciju i na manjkavost dviju trećina lijevog kraka ostružnog luka. Ovaj je polukružnog presjeka s ispupčenjem na vanjskoj strani. Povija se nadolje, a onda opet skreće prema gore, dok se vrat i šiljak spuštaju u blagom luku. Dijelovi za zakopčavanje sastoje se od okrugle pločice, koja se je dobila istucavanjem krajeva, a u sredini je rupica za zakovicu radi pričvršćivanja remena. Od tjemena luka strši vrat i šiljak u blagom nagibu. Dok je vrat kružnog presjeka, dotle je šiljak oblika kvadratične piramide.

14. *Biskupija - Crkvina* (Tab. III, 14). Fragment željezne ostruge, nalazište identificirano po arhivskoj fotografiji br. 917 (inv. br. XVIII/21) stare postave muzeja u Kninu. Ukupna dužina iznosi 5.8 cm, vrata 0.6 cm, šiljka 3.0 cm.

Sačuvan je samo šiljak s vratom i dio ostružnog luka (tjeme) na kojima se opažaju tragovi pozlate. Luk je polukružnog presjeka i znatno odebljan pri svom tjemenu odakle strši vrat kružnog presjeka, a na ovome opet šiljak u obliku dviju nasuprot postavljenih kvadratičnih piramida.

15. *Ribarić – Grudine* (Tab. IV, 15). Par željeznih ostruga naden u grobu br. 1 prigodom arheoloških iskapanja u Ribariću dne 30. VIII 1954. Ukupna dužina ostruge iznosi 12.4 cm, od toga je dužina ostružnog luka 9.2 cm, vrata 0.8 cm, šiljka 2.4 cm, širina krakova 7.8 cm.

Ostruge su osrednje sačuvane, jer je oksidacija mnoge dijelove nagrizzla. Ostružni luk polukružnog presjeka blago se povija nadolje i završava dijelovima za zakopčavanje, koji se sastoje od proširenih ušica s okomitim, a ne bočnim otvorima, kako je to do sada bio slučaj. Vrat je kružnog presjeka, a naslanja se na ojačano tjeme ostružnog luka i skreće u pravcu prema dolje. Na njega se nastavlja šiljak u obliku peterostrane piramide. Šiljak se pri vrhu nešto razvukao.

16. *Koljane kod Vrlike* (Tab. IV, 16). Par željeznih ostruga, publiciran u Starohrvatskoj prosvjeti sv. VI, 1901. str. 3 pod stavkom III, ostruga br. 3a

i slikom na str. 4. Ukupna dužina iznosi 13 cm, od toga je dužina ostružnog luka 9.6 cm, vrata 1.5 cm, šiljka 1.9 cm, širina krakova 8 cm.

Ostruge su jako nagrizenе oksidacijom. Ostružni luk pačetrovinastog presjeka povija se nadolje, a zatim se u luku nastavlja prema gore i završava dijelovima za zakopčavanje, koji se sastoje, kao i na prethodnim, od proširenih ušica s okomitim otvorima. Na jednoj je lijeva ušica dijelom odlomljena. Vrat je elipsoidnog presjeka orijentiran u pravcu nadolje, a nastavlja se u jako izrazitu kuglicu – promjera 1.5 cm – koja završava u šiljak.

17. *Biskupija – Crkvina* (Tab. IV, 17). Željezna ostruga, nalazište identificirano po arhivskoj fotografiji br. 917 (inv. br. XVIII/14) stare postave muzeja u Kninu. Ukupna dužina ostruge iznosi 13.5 cm, od toga je dužina ostružnog luka 9 cm, vrata 1.5 cm, šiljka sa pločicom 3.1 cm, širina krakova 8.2 cm, dimenzije ušica 2.1×1.3 cm.

Ostruga je dobro sačuvana. Ostružni luk poluelipsoidnog presjeka povija se nadolje, a zatim u blagom luku nastavlja skretanje nagore, gdje završava dijelovima za zakopčavanje u obliku ušica kao i prethodna. Vrat je kružnog presjeka i u luku orijentiran nadolje, gdje završava blago konveksnom pločicom trapezoidnog oblika dimenzija 2.6×2.4 cm. Šiljak je jako izdužen i u luku slijedi pravac vrata.

18. *Podgrade kod Benkovca* (Tab. V, 18). Par željeznih ostruga, nalazište identificirano po arhivskoj fotografiji br. T-XIII-a-920 stare postave muzeja u Kninu. Ukupna dužina ostruge iznosi 11.4 cm, od toga je dužina ostružnog luka 8.5 cm, vrata 1.1 cm, šiljka 1.8 cm, širina krakova 7.6 cm, dimenzije ušica 1.3×0.7 cm.

Ostruge su vrlo dobro sačuvane. Ostružni luk je polukružnog presjeka s ispučenjem na vanjskoj strani, koji se s ojačanog tjemena spušta u blagom luku nadolje, a zatim naglim povijanjem skreće nagore, gdje završava dijelovima za zakopčavanje. Ovi se preko vertikalnog roščića horizontalno nastavljaju u ušice s okomitim otvorom. Na jednoj je lijeva ušica oštećena. Vrat je stožastog oblika i u pravcu orijentiran nadolje. Šiljak u obliku četverostrane piramide pri vrhu se jako razvukao.

19. *Brnaze kod Sinja* (Tab. V, 19). Par željeznih ostruga, publicirano je u Starohrvatskoj prosvjeti, III serije, sv. IV, 1955, str. 129. (S. Gunjača, Starohrvatska crkva i kasnosrednjovjekovno groblje u Brnazima kod Sinja). Ukupna dužina iznosi 15 cm, od toga je dužina ostružnog luka 11 cm, vrata 1.3 cm, šiljka 2.7 cm, širina krakova 7.8 cm.

Ostruge su loše sačuvane, oksidacijom nagrizenе i u četiri fragmenta pronađene. Ostružni luk s ojačanog tjemena svija se u paraboli nadolje, dok mu se krakovi spajaju pod ostrim kutem. Preko vertikalnog roščića krakovi se nastavljaju u dijelove za zakopčavanje, koji su u obliku ušica s okomitim otvorom. Vrat je elipsoidnog presjeka i u pravcu orijentiran nadolje, a nastavlja se u jako izrazitu kuglicu – promjera 1.6 cm – koja prelazi u šiljak. Ovaj je na jednoj ostruzi odlomljen.

20. *Radučić kod Knina* (Tab. V, 20). Željezna ostruga, nalazište identificirano po priveznoj ceduljici. Možda se Marunova bilješka odnosi na ovu ostrugu kada govori: »... Kupio sam u Ilije Livaja iz Radučića jednu željeznu ostrugu iz XV vijeka slučajno našastu kod neke gomile na općinskom pašnjaku spored sela Matasima ...«, Starinarski dnevnik u Muzeju hrvatskih

arheoloških spomenika u Splitu, pod datumom 30. I 1904. g. Ukupna dužina iznosi 13.4 cm, od toga je dužina ostružnog luka 9.2 cm, vrata 1.4 cm, šiljka 2.8 cm, širina krakova 7.5 cm, dimenzije ušica 1.8×0.9 cm.

Ostruga je vrlo dobro sačuvana, izuzevši lijeve ušice, koja joj je manjkava. Ostružni luk elipsoidnog presjeka s ojačanog tjemena povija se u paraboli nadolje, a zatim naglim povijanjem skreće nagore, gdje završava horizontalnim ušicama. Vrat je kružna presjeka, koji se prema šiljku sužava u blagom nagibu na os krakova te se preko ojačanog četverostranog ispupčenja produžuje u razvučeni šiljak koji tupo završava.

21. *Plavno kod Knina* (Tab. VI, 21). Par željeznih ostruga publiciran je u Starohrvatskoj prosvjeti, III serija, sv. VII, 1960, str. 17 i tab. XIV (S. Gunjača, *Tiniensia archaeologica historica-topographica II*). Ukupna dužina iznosi 15 cm, od toga je dužina ostružnog luka 10.4 cm, širina krakova 8.6 cm, vrata sa zvjezdicom 4.6 cm, šiljka na zvjezdici 3.1 cm.

Ostruge su osrednje sačuvane. Ostružni luk trokutastog presjeka s ojačanim tjemenom. Krakovi se spajaju u šiljastom kutu, spuštaju se u pravcu, a zatim opet naglim skretanjem nagore stvaraju podesan oblik za prislanjanje uz nogu. Krakovi završavaju jednostavnim okruglim ušicama koje su oštećene, a na kojima su se nalazili saponi za remenje, koji su nam se sačuvali u prilično dobrom stanju. Kroz usječeni vrat sačuvala se na jednoj ostruzi zvjezdica sa šest šiljaka. Na ojačanom tjemenu luka opazaju se tragovi ornamenta koji se sastoji od po tri plitko urezana paralelna žljebića. Također i na saponima vidi se ornament sastavljen od ukrasnih tačkica među zrakastim urezima.

22. *Potravlje kod Sinja* (Tab. VI, 22). Par željeznih ostruga nađen arheološkim iskapanjem 1953. godine u Potravlju kod Sinja. Ukupna dužina iznosi 16 cm, od toga je dužina ostružnog luka 10.5 cm, širina krakova 10.4 (6.7) cm, vrata i zvjezdice 5.5 cm, dužina šiljka na zvjezdici 3.2 cm.

Ostruge su loše sačuvane, jer su oksidacijom jako nagrizene. Ostružni luk polukružna presjeka s ojačanog tjemena spušta se u blagom luku, a zatim se jačim skretanjem uzdiže i završava jednostavnim okruglim ušicama. Sačuvani su dijelovi za zakopčavanje, i to dva fragmenta saponi i dva jezičca. Kroz usječeni vrat nalazi se zvjezdica sa po dvanaest jako oštećenih i manjkavih šiljaka.

23. *Biskupija-Crkvina* (Tab. VI, 23). Par željeznih ostruga, nalazište identificirano po arhivskoj fotografiji br. 917-XVIII/9 i 917-XVIII/12 stare postave muzeja u Kninu. Ukupna dužina 17.5 cm, od toga je ostružni luk 11 cm, vrat sa zvjezdicom 6.5 cm, šiljci 3.2 cm.

Ostruge su loše sačuvane, oksidacijom jako nagrizene i manjkave. Ostružni luk kružnog presjeka u paraboli se blago spušta i ponovno uzdiže završavajući okruglim ušicama za zakopčavanje. U jednoj se vidi karičasti ostatak saponi. Na jednoj ostruzi je desni krak ostružnog luka na polovici svoje dužine manjkav, a lijevi za dvije svoje trećine. Na drugoj ostruzi lijevi je krak odlomljen gotovo do tjemena. Na ojačanom vratu sačuvali su se zvjezdice sa po dvanaest jako oštećenih šiljaka.

24. *Podgrađe kod Benkovca* (Tab. VI, 24). Željezna ostruga, nalazište identificirano po priveznoj ceduljici. Ukupna dužina iznosi 14 cm, od toga je ostružni luk 10.5 cm, vrat i zvjezdica 3.5 cm, šiljci 1.6 cm. Zbog deformacije krakova širina se ne može odrediti.

Ostruga je vrlo loše sačuvana, oksidacijom jako nagrizeni i deformirana. Ostružni luk trokutastog presjeka s ojačanog tjemena blago se spušta, a zatim se jačim skretanjem uzdiže završavajući okruglim ušicama. Kroz usječeni vrat sačuvala se zvjezdica s osam, dijelom odlomljenih, šiljaka. Od dijelova za zakopčavanje ostao je jedan fragment saponi.

25. *Bratiškovci kod Skradina* (Tab. VII, 25). Željezna ostruga, nalazište identificirano po privezanoi ceduljici. Marun bilježi: »... Ardalić poslao jednu ostrugu iz XIII–XIV st. našastu u Bratiškovcima...«, Starinarski dnevnik u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu, pod datumom 23. II 1908. Dužina željezne ostruge iznosi 16 cm, širina krakova 10.2 cm, dužina vrata sa zvjezdicom 6.8 cm, šiljaka na zvjezdici 2.5 cm.

Ostruga je vrlo dobro sačuvana. Ostružni luk trokutastog presjeka parabolično se spušta, a zatim se blagim skretanjem nagore preko malog – s vanjske strane izbočenog – roščića proširuje u dijelove za zakopčavanje. Sačuvali su se dijelovi za zakopčavanje, i to sapon na desnom kraku i po jedna karičica na svakoj ušici krakova. Vrat elipsoidnog presjeka do prstena je usječen, a kroz preoz se je vrlo dobro sačuvala zvjezdica sa šest šiljaka.

26. *Bribir kod Skradina* (Tab. VII, 26). Željezna ostruga pronađena arheološkim istraživanjem 1960. godine unutar crkvice pokraj zapadnih ulaznih vrata obrambenog zida stare Varvarije. Ukupna dužina ostruge iznosi 15 cm, od toga je vrat sa zvjezdicom 6 cm, a šiljak 2.8 cm. Zbog oštećenja i jake deformacije širina ostružnih krakova ne može se odrediti.

Ostruga je loše sačuvana, oksidacijom nagrizeni, deformirana i po krakovima napukla. Ostružni luk trokutastog presjeka s ojačanog tjemena blago se spušta, a zatim jačim skretanjem nagore završava okruglim ušicama u kojima su se sačuvali dijelovi za zakopčavanje: na lijevom kraku sapon s ostatkom jezičca i jedna karičica, na desnom kraku dvije karičice. Čitavom priboru je površina probušena trima rupicama, a obrubi polukružno komponirani. Kroz usječeni vrat sačuvala se zvjezdica sa šest šiljaka.

27. *Šopot kod Benkovca* (Tab. VII, 27). Par željeznih ostruga, nalazište identificirano po privezanoi ceduljici. Ukupna dužina iznosi 16.2 cm, od toga je dužina ostruge luka 11.2 cm, vrata i zvjezdice 5 cm, dužina šiljka na zvjezdici 2,2 cm.

Ostruge su loše sačuvane. Ostružni luk, presjeka sploštene pačetvorine, s ojačanog tjemena koji se zavrće prema vratu, spušta se u luku, a zatim blago uzdiže i završava jednostavnim okruglim ušicama. Na jednoj je desni krak do polovine manjkav, a na drugoj lijeva ušica, dok je desna prilično oštećena. Od dijelova za zakopčavanje sačuvalo se fragment saponi na ušici lijevog kraka i karičica. Kroz usječeni vrat, također pločastog presjeka, ostale su zvjezdice sa po dvanaest oštećenih, a dijelom i manjkavih šiljaka.

28. *Biskupija–Crkvina* (Tab. VIII, 28). Željezna ostruga, nalazište identificirano po arhivskoj fotografiji br. 917–XVIII/17 stare postave muzeja u Kninu. Dužina ostruge iznosi 14.2 cm, od toga je ostružni luk 8 cm, širina krakova 9.5 cm, dužina vrata sa zvjezdicom 6.2 cm, šiljka 2.4 cm.

Ostruga je vrlo dobro sačuvana. Ostružni luk elipsoidnog presjeka s ojačanog tjemena završava zakrivljenim roščićem i kuglicom na vrhu. Dalje se luk, preko prstenastog ispupčenja radi ukrasa, blago spušta i zatim naglim

skretanjem nagore završava pačetvorinastim pločicama kojima su periferne stranice skresane na uglovima. One imaju dvije ušice. Od dijelova za zakopčavanje sačuvao se na desnom kraku fragment pačetvorinastog jezičca s nareškanim stranicama. S vanjske strane krakovi su ukrašeni urezanim paralelnim žljebićima kao i vrat koji je kružna presjeka. U prorezu se nalazi dobro sačuvana zvjezdica s osam šiljaka.

29. *Prljevo kod Knina* (Tab. VIII, 29). Željezna ostruga, nalazište identificirano po ceduljici. Marun bilježi: »... Braća Brkići darovala su željeznu ostrugu sa zvjezdicom našastu u Prljevu...« Starinarski dnevnik u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu pod datumom 24. X 1900. g. Dužina ostruge iznosi 14.5 cm, od toga je ostružni luk 9.0 cm, širina krakova 10 cm, dužina vrata sa zvjezdicom 5.5 cm, šiljka 1.6 cm.

Ostruga je vrlo dobro sačuvana. Ojačano tjeme u pravcu prednje strane jako se produžuje i suzuje, a na kraju paralelno s vratom završi u ukras četverolistne djeteline. Na prednjoj strani tjemena, između vrata i lista, provlači se vrpčasti ornament. Krakovi elipsoidnog presjeka u paraboli dolaze do dijelova za zakopčavanje, koji su oblika osmice, ukrašeni s po dvije ušice. Na njima su sačuvani sapon i tri kružna jezičca, od kojih je jedan kalotastog oblika. Iako su krakovi deformirani, ipak se može zapaziti da se spajaju u tjemenu pod šiljastim kutom. Vrat, kružna presjeka, u blagom luku skreće preko ornamentiranog trodijelnog prstena u dio s prorezom, gdje se sačuvala zvjezdica sa šest deltoidnih šiljaka.

30. *Ervenik kod Knina* (Tab. VIII, 30). Željezna ostruga, nalazište identificirano po privezanoj ceduljici. Marun bilježi: »... Župnik u Erveniku, kanonik don Mate Nekić, poklonio je jednu željeznu ostrugu, loše sačuvanu iz XIV ili XV st. našastu u istom selu prigodom uređenja rijeke Zrmanje...«. Starinarski dnevnik u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu, pod datumom 2. VIII 1909. Dužina ostruge iznosi 13.6 cm, od toga je ostružni luk 8.8 cm, širina krakova 9 cm, vrat 4.8 cm.

Ostruga je dobro sačuvana samo bez zvjezdice. Ostružni luk elipsoidnog presjeka s ojačanim tjemenu blago se spušta te nešto jačim skretanjem nagore završava pačetvorinastim pločicama na kojima su po dvije ušice. Od dijelova za zakopčavanje sačuvao se na desnom kraku fragment jezičca kružna oblika. Na vratu se vide tragovi ornamenta u obliku ispupčenih paralelnih prstenova.

31. *Ostrovica kod Skradina* (Tab. IX, 31). Fragment željezne ostruge, nalazište identificirano po ceduljici s oznakom lokaliteta. Marunova bilješka »... V. Ardalić poslao jednu željeznu ostrugu sa zvjezdicom iz kasnije dobi...«, možda se odnosi na ovaj primjerak, Starinarski dnevnik u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu, pod datumom 21. X 1908. g. Ukupna dužina ostruge iznosi 5.6 cm, od toga je vrat sa zvjezdicom 3.4 cm, šiljak 1.4 cm.

Sačuvao se samo prednji dio ostruge, naime vrat, zvjezdica i dijelovi krakova ostružnog luka uz tjeme. Ostružni luk je trokutastog presjeka s bazom na unutarnjoj strani. S ojačanog tjemena izbija blago zakrivljeni usječeni vrat, na kojemu se je sačuvala zvjezdica sa osam šiljaka. Nekoji su odlomljeni.

32. *Nepoznato nalazište* (Tab. IX, 32). Dužina željezne ostruge iznosi 11.6 cm, od toga je ostružni luk 8 cm, vrat 3.6 cm.

Ostruga je dobro sačuvana s obzirom na oksidaciju, ali je manjkava. Ostružni luk kružna presjeka s ojačanog tjemena, koji se trokutasto završava, blago se spušta, a zatim horizontalno nastavlja do dijelova za zakopčavanje. Ovi nam se nisu sačuvali. Desni krak do polovine svoje dužine je odlomljen, a lijevom je kraku manjkava pločica. Po vanjskim stranama krakovi su ukrašeni koso položenim paralelnim žljebovima. Vrat je kvadratičnog presjeka, u pravcu se blago spušta nadolje, a ukrašen je sa po dva istaknuta ispupčenja koja presijecaju urezani paralelni žljebići. Zvezdica se nije sačuvala, a prorez u kojemu je ležala većim je dijelom odlomljen.

33. *Nepoznato nalazište* (Tab. IX, 33). Dužina željezne ostruge iznosi 10.4 cm, od toga je fragment vrata 2.5 cm.

Ostruga je jako oštećena svojim manjkavim dijelovima. Desni krak je za dvije trećine dužine odlomljen, dok se lijevi sačuvao do dijelova za zakopčavanje. Pločastog je presjeka i jako deformiran. Po vanjskoj strani ukrašen je ornamentom u obliku riblje kosti i upotpunjen nizom paralelnih zarezata. Prorez na vratu provlači se sve do ojačanog tjemena. Zvezdica se nije sačuvala.

34. *Nepoznato nalazište* (Tab. IX, 34). Dužina fragmenta željezne ostruge iznosi 9.5 cm, od kojega je vrat 2.8 cm.

Od ostruge sačuvao se vrat pačetvorinastog presjeka i desni krak koji se s ojačanog i uzdignutog tjemena naglo spušta, a zatim preko izrazitog loma horizontalno nastavlja u dijelove za zakopčavanje. Ovi potonji kao i zvezdica nisu se sačuvali.

35. *Nepoznato nalazište* (Tab. X, 35). Ukupna dužina željezne ostruge iznosi 16.1 cm, od toga je ostružni luk 6.5 cm, širina krakova 8.2 cm, dužina vrata sa zvezdicom 9.6 cm, šiljak 1.4 cm.

Ostruga je dobro sačuvana, ali manjkava u dijelovima za zakopčavanje. Ostružni luk s ojačanog tjemena blago se spušta u parabol, kojemu su krakovi polueliptičnog presjeka, vrlo široki pri tjemenu, gdje se trokutasto spajaju, a pri krajevima sužavaju. Od tjemena ostružnog luka izbija vrat jako upadljivih dimenzija, koji se blago spušta i pri vrhu stanjuje. Elipsoidnog je presjeka. U prorezu se nalazi zvezdica sa šest pločastih i dobro sačuvanih šiljaka. Vrat je pri tjemenu ukrašen ornamentalnim motivom, koji se sastoji od tri paralelna ispupčenja.

36. *Nepoznato nalazište* (Tab. X, 36). Ukupna dužina željezne ostruge iznosi 16.8 cm, od toga je ostružni luk 5.6 cm, širina krakova 9 cm, dužina vrata 11.2 cm.

I ova je ostruga vrlo dobro sačuvana od oksidacije, ali joj manjka desni krak od tjemena i zvezdica. Na više mjesta opažaju se tragovi pozlate, a ostali su dijelovi fino polirani i prevučeni žućkastosmeđom patinom. Iz ostružnog luka polukružna oblika izbija u ravnini krak poluelipsoidna presjeka i jednake širine po svojoj dužini. Dijelovi za zakopčavanje sastoje se od proširene kvadratične pločice sa dva okrugla otvora i ispupčenim đugmetom ukrašenim zrakastim ornamentom. Iz tjemena ostružnog luka izbija vrat jako upadljivih dimenzija, koji se u pravcu vrlo blago spušta na liniju krakova. Deltoidnog je presjeka i prema prorezu postepeno se širi. Sa svake strane proreza na vanjskoj strani nalaze se ispupčena ležišta za osovinu zvezdice.

37. *Nepoznato nalazište* (Tab. X, 37). Ukupna dužina željezne struge iznosi 20.5 cm, od toga je ostružni luk 8.4 cm, širina krakova 10 cm, dužina vrata 12.1 cm.

Ostruga, neobično upadljivih dimenzija i s jako produženim vratom, vrlo je dobro sačuvana od oksidacije i prevučena tamnosmeđom patinom. Zvezdica se nije sačuvala. Ostružni luk polukružna oblika prelazi u krakove blago trokutasta presjeka, koji se u ravnini blago sužavaju i nastavljaju sve do dijelova za zakopčavanje. Ovi se sastoje od pačetrovinaste pločice s polukružnim ispupčenjem na donjoj ivici i trima urezanim zarezima na gornjoj u svrhu ukrasa. Ukrašene su sa tri okrugla otvora. S tjemena ostružnog luka izbija vrat koji se u pravcu spušta nadolje s obzirom na liniju krakova. Deltoidnog je presjeka i prema prerezu u kojemu se nije sačuvala zvezdica postepeno se sužuje. I na ovoj se ostruzi s vanjskih, bočnih, strana nalaze konusna ležišta za osovinu zvezdice.

38. *Đevrske kod Skradina* (Tab. XI, 38). Željezna ostruga, nalazište identificirano po priloženoj ceduljici. Marun bilježi: . . . »V. Ardalić poslao dvije ostruge s kolicam i oblogom oko iste, koje su našaste u Đevrskam« . . ., Stari-narski dnevnik u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu, pod datumom 9. III 1898. g. Ukupna dužina željezne ostruge iznosi 18.6 cm, od toga je ostružni luk 8.4 cm, širina krakova 8.8 cm, visina u tjemenu 6.4 cm, dužina vrata 9.2 cm, šiljka zvezdice 1 cm.

Ostruga je mjestimično jače nagrizenja oksidacijom, ali u cjelosti sačuvana. Ostružni luk iz tjemena se koso uzdiže i provlači do dijelova za zakopčavanje blagom kosinom i stvara neku vrstu navlake za petu. To se nazrijeva i po udubljenju na donjoj četvrtini visine, a i po svoj dužini luka koji je služio da obuća što prikladnije prione za ostrugu. Na krajevima krakova, preko naglašenog zareza, nalaze se pačetrovinaste pločice sa dva okrugla otvora, dok se treći, znatno manji otvor, nalazi na prednjoj ivici zareza. Od dijelova za zakopčavanje sačuvali su se na desnom kraku okrugli jezičac, a na lijevom fragment sapon. Iz donjeg dijela tjemena, ponešto ojačanog, izbija znatno izduženi vrat koji se u pravcu uzdiže prema donjoj ivici krakova. Elipsoidnog je presjeka i prema prerezu postepeno se splošnjava. Plehasta zvezdica sastoji se od sedam većim dijelom oštećenih šiljaka, a nalazi se na osovini koja na bočnim stranama prereza ima konusna ležišta.

39. *Đevrske kod Skradina* (Tab. XI, 39). Željezna ostruga, nalazište identificirano po priloženoj ceduljici (vidi o tome još Marunovu bilješku od 9. III 1898. g.). Ukupna dužina ostruge iznosi 14.6 cm, od toga je ostružni luk 7.2 cm, širina krakova 7.8 cm, visina u tjemenu 5.2 cm, dužina vrata 6.4 cm, šiljka zvezdice 1 cm.

Ostruga je mjestimično oksidacijom nagrizenja, ali u cjelosti sačuvana. Ostružni luk iz tjemena se koso uzdiže i provlači do dijelova za zakopčavanje blagom kosinom obrazujući, kao i na prethodnoj, neku vrstu navlake za petu. I ovaj ima ispupčenje na vanjskoj strani tjemena u donjoj trećini visine kako bi obuća što bolje prijanjala uz ostrugu. Na krajevima krakova, preko polukružnog izreza, nalaze se pačetrovinaste pločice isturene na periferiji krakova sa dva otvora. Ostali dijelovi za zakopčavanje nisu se sačuvali. Iz donjeg dijela ojačanog tjemena izbija izduženi vrat kružna presjeka, koji se u pravcu uzdiže i četverokutno nastavlja do prereza u kojemu se je sačuvala zvezdica

od šest, većim dijelom oštećenih, šiljaka. Kroz ponešto proširena kružna i odebljala ležišta provlači se osovina zvjezdice.

40. *Nepoznato nalazište* (Tab. XII, 40). Željezna zvjezdica sa šest šiljaka, od kojih su neki pri vrhu oštećeni, dok je u cjelini prilično oksidacijom nagrizena. Širina jezgre zvjezdice iznosi 1.4 cm, dužina šiljka 1.8 cm.

41. *Biskupija-Crkvina* (Tab. XII, 41). Željezna zvjezdica nađena arheološkom revizijom 1950. g. u Biskupiji kod Knina (S. Gunjača, Revizija iskopina u Biskupiji kod Knina 1950. godine, Ljetopis JAZU, br. 57, Zagreb 1953, sl. 37). Sastoji se od osam vrlo dobro sačuvanih šiljaka. Širina jezgre zvjezdice 1,3 cm, dužina šiljka 1,6 cm.

42. *Nepoznato nalazište* (Tab. XII, 42). Željezna zvjezdica s osam vitkih šiljaka na kojoj je jedan odlomljen do polovine svoje dužine. Širina jezgre zvjezdice 1.4 cm, dužina šiljka 1.6 cm.

43. *Nepoznato nalazište* (Tab. XII, 43). Željezna zvjezdica vrlo dobro sačuvana. Sastoji se od osam krupnih šiljaka, koji tupo završavaju. Širina jezgre zvjezdice 1.4 cm, dužina šiljka 1.8 cm.

44. *Rižinice kod Solina* (Tab. XII, 44). Željezna zvjezdica sa osam vitkih šiljaka nađena prigodom arheoloških iskapanja (Lj. Karaman, Iskopine društva »Bihaća« u Mravincima i starohrvatsko groblje, Rad JAZU, knj. 268, str. 35, sl. 32). Širina jezgre zvjezdice 1.5 cm, dužina šiljka 2 cm.

45. *Kapitul kod Knina* (Tab. XII, 45). Željezna zvjezdica s osam vitkih i osrednje sačuvanih šiljaka koji su ponešto oksidacijom nagrizeni, a neki pri vrhu neznatno odlomljeni. Širina jezgre zvjezdice 1.4 cm, dužina šiljka 2 cm.

46. *Nepoznato nalazište*. Željezna zvjezdica s osam šiljaka, vrlo loše sačuvana. Širina jezgre zvjezdice 1.3 cm, dužina šiljka 1.4 cm.

47. *Kapitul kod Knina* (Tab. XII, 47). Željezna zvjezdica s dvanaest šiljaka, oksidacijom oštećena, a na pojedinim mjestima i neznatno odlomljena. Širina jezgre zvjezdice 1.9 cm, dužina šiljka 1.7 cm.

Analizirajući opisane ostruge kasnijeg srednjeg vijeka s područja dalmatinske Hrvatske, moglo se uočiti da pripadaju različitim vremenskim razdobljima. Tipološkim klasificiranjem dobivamo pet osnovnih grupa, od kojih je svaka za sebe i kronološki determinirana.

U prvu grupu svrstavamo one ostruge koje se vremenski poklapaju s prvim križarskim ratom. U to doba nastaju mnoge promjene u razvoju ostruge. U prvom redu to se odražuje u svijanju šiljka s obzirom na os krakova, za razliku od predašnjih gdje se šiljak s vratom uvijek nalazi u istoj osi s ostružnim lukom i krakovima. Te promjene uvjetovala je pancirna zaštita ratnikove opreme. Naime, uzdizanje šiljka omogućavalo je lakše držanje ostruga, jer je ovaj novi način opreme oduzimao konjaniku dotadašnju pokretljivost nogu.²⁸ I dijelovi za zakopčavanje doživljavaju izmjene, jer se opet pojavljuju pločice skresanih uglova s dvjema paralelnim ušicama kroz koje se je provlačio remen i obavijao nogu s gornje i donje strane preko tabana. Šiljak je ili stožastog ili piramidastog oblika. Ostružni luk ne pokazuje još tendenciju savijanja nagore, već se nalazi u horizontalnoj osi. Ostruge takva tipa Zschille-Forrer u svojoj klasifikaciji svrstava u vrijeme prvog križarskog rata, a

²⁸ D. Nikolić, Tipološki razvoj mamuza ... str. 68.

datira ih u XI stoljeće.²⁹ Demmin ih svrstava od konca X preko XI do u početak XII stoljeća,³⁰ a Nikolić u vrijeme prvog križarskog rata s datacijom u XI stoljeće.³¹ Hilczerówna u svojoj klasifikaciji svrstava takve ostruge u tip I pod vrstom 2, a datira ih u prvu polovinu XI stoljeća.³² Takvih ostruga Muzej hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu ima pet komada, i to na Tabli I broj 1, 2, 3, 4, 5. Sve su ostruge nađene pojedinačno, i to jedan primjerak na Crkvini u Biskupiji kod Knina (br. 1), dva primjerka u Koljanima kod Vrlike (br. 2 i 4), dok za dva ostala primjerka ne poznamo nalazišta (br. 3 i 5).

Kako se ostrugama takva tipa nije moglo uspješno podbadati konja zbog sve kompliciranije pancirne zaštitne opreme ratnika (jer je u takvu podbadanju više djelovao ostružni luk nego vršak), to se šiljak počeo spuštati naniže od nivoa luka, a istovremeno luk svijati nagore.³³ Dijelovi za zakopčavanje u početku ostaju nepromijenjeni, a kasnije ih zamjenjuju malene pločice, koje su dobijene tuckanjem krajeva ostružnih krakova, a snabdjevene su dvama malenim otvorima kroz koje su se provlačili čavlići i njima zakivalo remenje. Tako smo dobili u tipološkoj klasifikaciji novu grupu, konkretno u našem prikazu: drugu grupu ostruga kasnijega srednjega vijeka. Dok se prije već spomenute ostruge na zapadu počinju upotrebljavati početkom križarskih ratova, a u Poljskoj, po klasifikaciji Hilczerówne, u prvoj polovini XI stoljeća, to se ove sada sa spuštenim šiljkom i savijenim lukom nagore počinju javljati po kronološkoj klasifikaciji Zschille-Forrera i Demmina od druge polovine XII stoljeća, a potpuno su prevladale u periodu kasnijih križarskih ratova, tj. od druge polovine XII do druge polovine XIII stoljeća.³⁴ I Nikolić svrstava te ostruge u vrijeme ostalih križarskih ratova, dok Hilczerówna svrstava ostruge naše druge grupe u svoj tip II, tako da one primjerke na kojima se vršak javlja u obliku piramide ubacuje u vrstu 1 i 2, a one s jačim skretanjem i većim kutom nagiba vrata i šiljka u vrstu 3 i 4.³⁵ U zadnoj fazi tipa II, a u vrsti 5, vrat i šiljak, s obzirom na luk, skreću i do 90 stupnjeva.³⁶ U toj grupi svrstali smo petnaest nalaza ostruga koje se nalaze u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu (vidi Tabla II, III, IV, V), i to pojedinačnih nalaza 11 primjeraka (brojevi 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 17 i 20) i četiri nalaza ostruga u parovima (brojevi 15, 16, 18 i 19). Pojedinačni primjerci su nađeni u Biskupiji kod Knina (6 kom., brojevi 7, 8, 11, 12, 14 i 17), Nečvenu u Promini (1 kom., broj 13), Podgrađu kod Benkovca (1 kom., broj 6), Radučiću kod Knina (1 kom., broj 20) i dva primjerka s nepoznatog nalazišta (broj 9 i 10). Parovi ostruga nađeni su u Brnazima kod Sinja (1

²⁹ R. Zschille-R. Forrer, o. c. Tfl. XXX, br. 13.

³⁰ A. Demmin, o. c. str. 620, br. 7-9.

³¹ D. Nikolić, o. c., na tabli tipološkog razvoja ostruga br. VIa.

³² Z. Hilczerówna, o. c. str. 22-27 i 31. U prvu vrstu ubraja one tipove, koji imaju izduženi trn, ali u istoj osi sa ostružnim lukom i krakovima. Datira ih u X stoljeće i na prijelazu iz X u XI stoljeće. U drugu vrstu tipa I šiljak se svija pod ustaljenim kutom 15-20 stupnjeva, a ostružni kraci i dalje ostaju u ravnini.

³³ D. Nikolić, Tipološki razvoj mamuza..., str. 68.

³⁴ R. Zschille-R. Forrer, ibidem, str. 11, i Tabla XXX, br. 14.

³⁵ D. Nikolić, o. c., Tabla br. VI b., Z. Hilczerówna, o. c. str. 34, 36-37, 40-41.

³⁶ Z. Hilczerówna, o. c. str. 44-45, 49-51.

kom., broj 19), Koljanima kod Vrlike (1 kom., broj 16), Podgrađu kod Benkovca (1 kom., broj 18) i u Ribariću kod Sinja (1 kom., broj 15).

Unutar ove grupe imamo nekoliko varijanti. Jednima vrat i šiljak pod manjim nagibom skreće nadolje, a sistem za zakopčavanje sastoji se od pačevorinastih pločica (brojevi 6, 7, 8, 9, 10), drugima je šiljak piramidalnog završetka, a pločice su izvedene tuckanjem krajeva ostružnih krakova u obliku kruga ili osmice, a imaju jedan ili dva otvora (brojevi 11, 12, 13, 14), a trećima pak vrat i šiljak spušta se pod jakim nagibom nadolje, a sistem za zakopčavanje sastoji se od ušica s otvorom nagore (brojevi 15, 16, 17, 18, 19, 20). U ovoj grupi imamo i jedan ornamentirani primjerak (broj 8), kojemu su ukrasni motivi detaljnije u opisu obrađeni.

Prekretnica u tipološkom razvoju ostruge nastaje promjenom do tada uobičajenog šiljka u malu pomičnu zvjezdicu, koja se vrti oko svoje osi na usječenom vratu. Ona se pojavljuje u razdoblju kada konjica igra najvažniju ulogu u povijesti ratovanja³⁷ radi što efikasnijeg podbadanja konjskih slabina. Ta promjena šiljka u zvjezdicu prema Zschille-Forreru i Demminu nastaje koncem XIII i početkom XIV stoljeća,³⁸ koju i Hilczerówna prihvaća u svojoj sistematizaciji, svrstavajući ih u svoj III tip.³⁹ Važno je napomenuti da ta zvjezdica brojem i dužinom svojih šiljaka može karakterizirati i vrijeme svog postanka. Tako npr. u Njemačkoj dolazi zvjezdica s osam šiljaka u XIV stoljeće, kao što pokazuje primjerak koji je pripadao vitezovima Albrehta II, a nalazi se u Minhenskom nacionalnom muzeju.⁴⁰ Prema engleskoj heraldici najprije se samo pojavljuju zvjezdice sa pet, a u XV stoljeću sa šest šiljaka.⁴¹ Dakle prema broju i veličini šiljaka na zvjezdici, a naročito prema dužini vrata, obliku ostružnog luka i nekim drugim specifičnostima koje ćemo u daljem razlaganju iznijeti, možemo ostruge sa zvjezdicom grupirati u tri osnovne skupine, i to: ranogotske, gotske i kasnogotske.

Našu treću skupinu kasnosrednjovjekovnih ostruga sačinjavaju ranogotske ostruge koje osim zvjezdice ne sadržavaju nekih važnijih drugih promjena. One se, s obzirom na ostružni luk i na dijelove za zakopčavanje, direktno nastavljaju na one primjerke iz XII stoljeća. Jedino možemo razlikovati oblik ostružnog luka, tj. da li je izrađen u šiljastom kutu pri tjemenu ili u obliku kružnog isječka, čemu je opet uvjetovala oprema konjanika. Naime, kod pancira bio je izrađen u šiljastom kutu, a za čizmu u obliku kružnog isječka.⁴² Muzej hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu posjeduje 14 primjeraka ostruga toga tipa (Tabla VI, VII, VIII, IX), i to 10 primjeraka pojedinačnih nalaza (brojevi 24, 25, 26, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34) i 4 nalaza u parovima (brojevi 21, 22, 23 i 27). Pojedinačni primjerci nađeni su u Biskupiji kod Knina (1 kom., broj 28), Bratiškovcima kod Skradina (1 kom., broj 25), Brihiru kod Skradina (1 kom., broj 26), Erveniku kod Knina (1 kom., broj 30), Ostrovici kod Skradina (1 kom., broj 31), Podgrađu kod Benkovca (1 kom.,

³⁷ D. Nikolić, o. c. str. 69.

³⁸ R. Zschille-R. Forrer, o. c. str. 12., A. Demmin, o. c. str. 617. Vidi još Lj. Karaman, str. 128. i Vinski, str. 194.

³⁹ Z. Hilczerówna, o. c. str. 62, Tabla VIII, na str. 66-67.

⁴⁰ A. Demmin, o. c. str. 619.

⁴¹ M. Praunsperger, Oružje starih Hrvata, Zagreb, 1943. str. 57.

⁴² M. Praunsperger, o. c. str. 61.

broj 24), Prljevu kod Knina (1 kom., broj 29), i tri primjerka nepoznatog nalazišta (broj 32, 33, 34). Parovi su nađeni u Biskupiji kod Knina (1 kom., broj 23), Plavnom kod Knina (1 kom., broj 21), Potravlju kod Sinja (1 kom., broj 22) i Šopotu kod Benkovca (1 kom., broj 27).

Unutar ove grupe također postoji nekoliko varijanti. Tako npr. na Tabli VI i VII ostruge imaju na završecima krakova kružno proširenje, a ono ima okrugli otvor. Na njima je, bilo u fragmentima ili u cjelinama, sačuvan pribor za zakopčavanje. Zvezdice se sastoje od šest, osam i dvanaest šiljaka. Na Tabli VIII pločice za zakopčavanje su pačetvorinasta oblika i skresanih vanjskih uglova, na kojima se nalaze po dva okrugla otvora. Zvezdice imaju šest i osam šiljaka. Ostruge se ističu dekorativnim produžecima na tjemenu i ornamentalnim motivima po dužini krakova i vrata. Na Tabli IX grupirani su oni primjerci kojima se nije mogla odrediti detaljnija klasifikacija zbog manjkavosti ostružnih krakova. I na ovim primjercima opažamo ornamentalne motive po dužini krakova i vrata, a u opisu su detaljnije izneseni.

Kod gotskih i kasnogotskih ostruga zvezdica se smanjuje, vrat se prekomjerno produžuje, kako bi konjanik mogao podbadati konja samim zakretanjem stopala svoje noge, a petni dio ojačava se proširenjem krakova.⁴³

Gotske ostruge sačinjavaju našu četvrtu grupu u tipološkoj klasifikaciji, a vremenski ih Zschille-Forrer i Demmin datiraju u XV stoljeće.⁴⁴ I Nikolić ih isto tako datira, nazivajući ih mamuze iz perioda punog gotskog oklopa.⁴⁵ U ovoj grupi imamo tri lijepa primjerka na Tabli X, broj 35, 36 i 37, kojima, nažalost, ne znamo provinijencije.

Petu grupu naše klasifikacije tvore kasnogotske ostruge, koje Zschille-Forrer datiraju na prelazu iz XV u XVI stoljeće,⁴⁶ a snabdjevene su uz produženi vrat i prilično proširenim ostružnim lukom, obrazujući neku vrstu navlake za petu. Naša dva primjerka, pojedinačno nađena u Đevrskama kod Skradina (vidi Tabla XI, broj 38 i 39), jasno zastupaju taj tip kasnosrednjovjekovnih ostruga na području dalmatinske Hrvatske.

Na koncu donosimo osam komada usamljenih nalaza ostružnih zvezdica sa po šest, osam i dvanaest šiljaka, koje prikazuje Tabla XII, broj 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46 i 47, a koje vjerojatno pripadaju našoj trećoj grupi. Nađene su na Crkvini u Biskupiji kod Knina (1 kom., broj 41), Kapitolu kod Knina (2 kom., broj 45 i 47), Rižinicama kod Solina (1 kom., broj 44), a za četiri primjerka ne znamo nalazišta (broj 40, 42, 43 i 46).

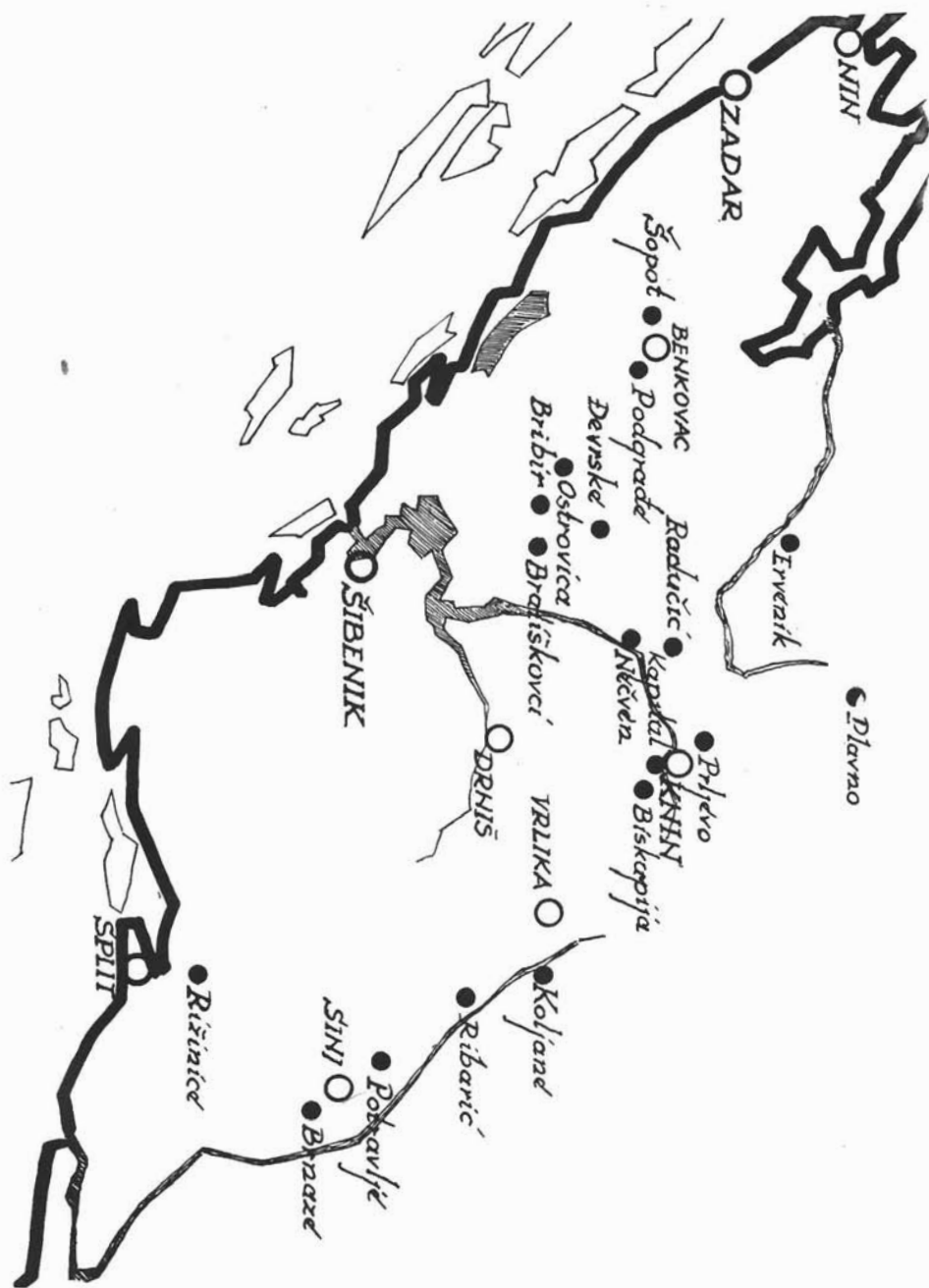
Dalji razvitak u tipološkoj klasifikaciji, koja diktira i kronologiju nalaza, mnogo je složeniji i nepravilniji, pa smo ga ostavili po strani, jer ni vremenski ne ulazi u sklop ovog prikaza.

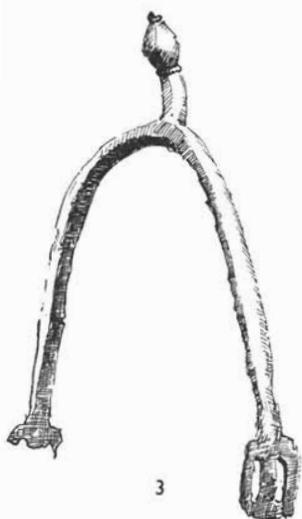
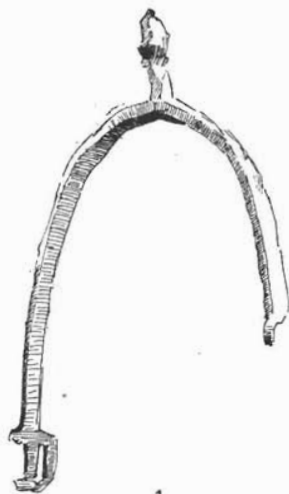
⁴³ I. Bach, Ostruga iz XIV ili XV stoljeća, Zbornik muzeja grada Koprivnice, Koprivnica, god. II, 1947, sv. 3, str. 83.

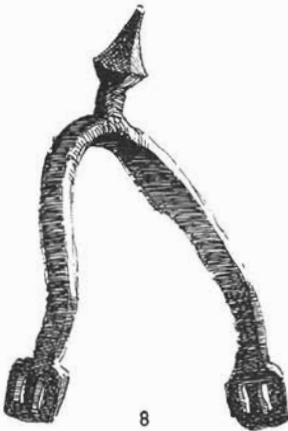
⁴⁴ Zschille-Forrer, o. c. Tfl. XXX, br. 16, Demmin, o. c. str. 620 i 622, br. 22 i 26.

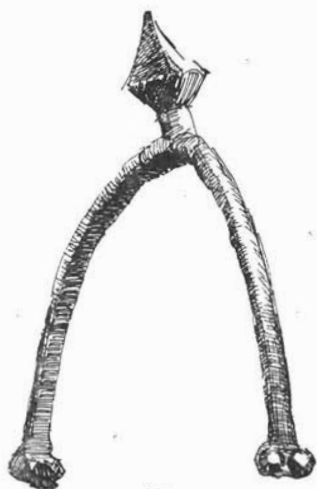
⁴⁵ D. Nikolić, o. c. vidi tipološku tablu br. IX.

⁴⁶ R. Zschille-R. Forrer, o. c. str. 10, sl. 5 i Tabla XXX, br. 17.

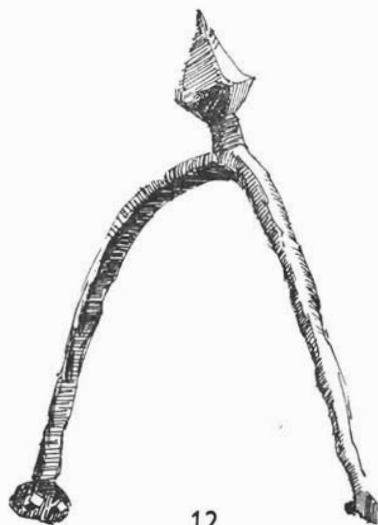

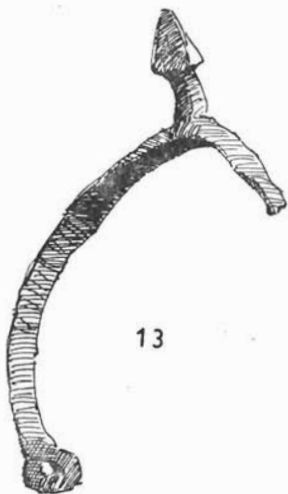

11

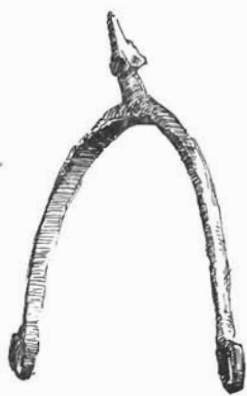
12

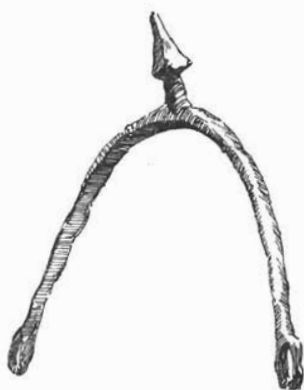
13

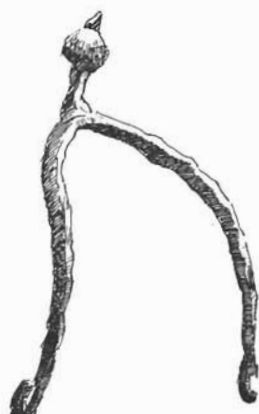
14

15

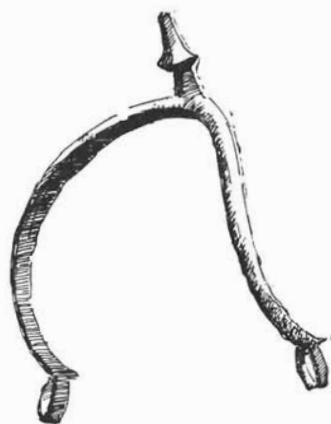
16

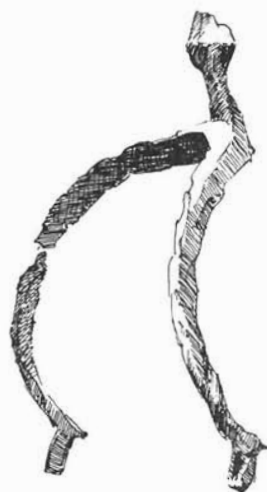
17

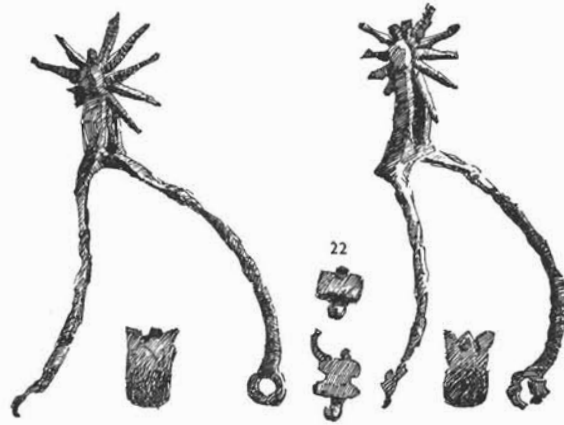
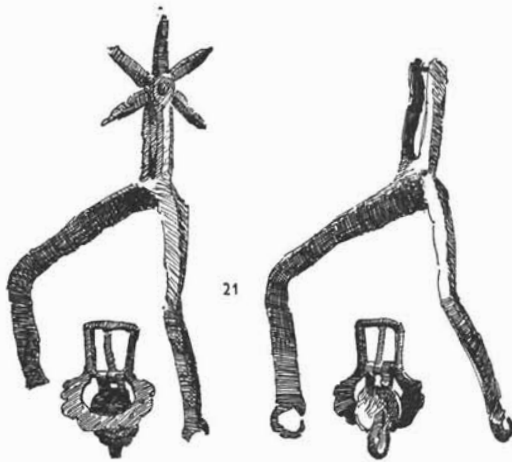
18

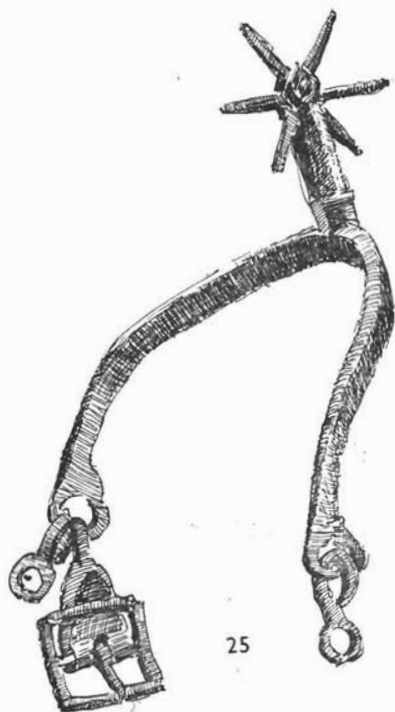

19

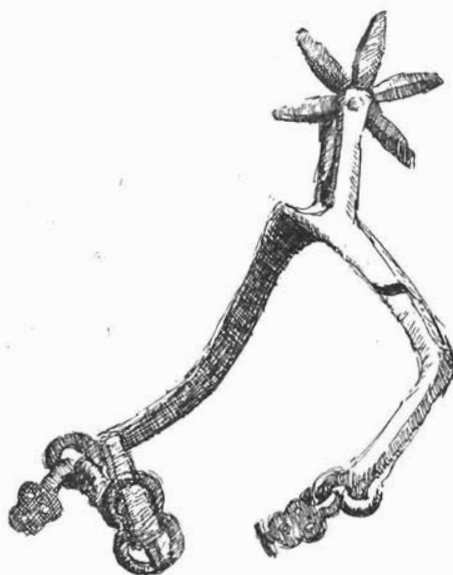

20

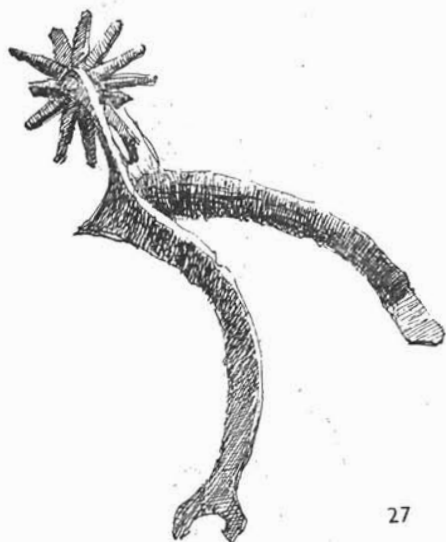

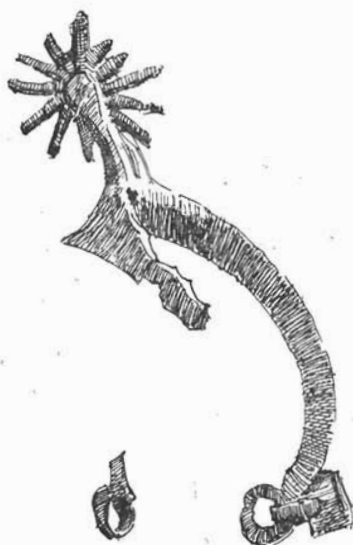
25

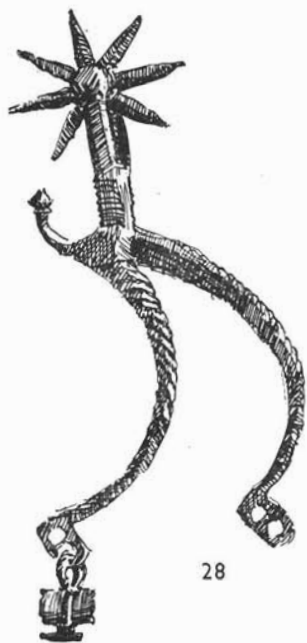

26

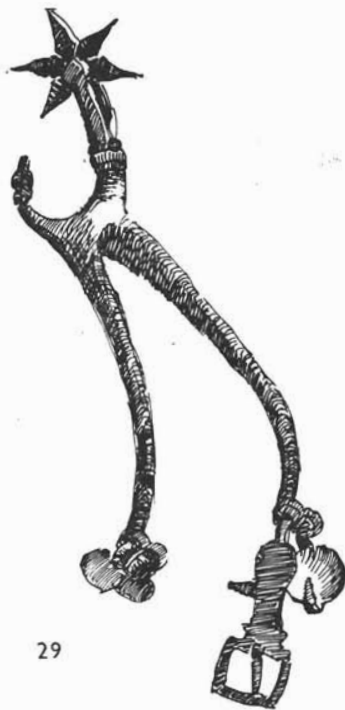

27

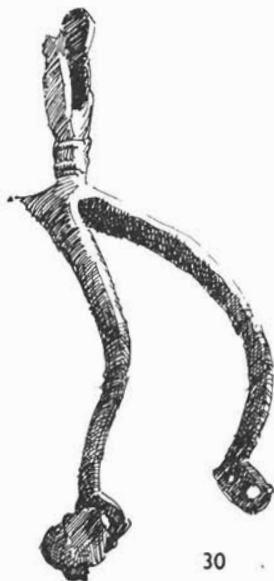

28

29

30

31

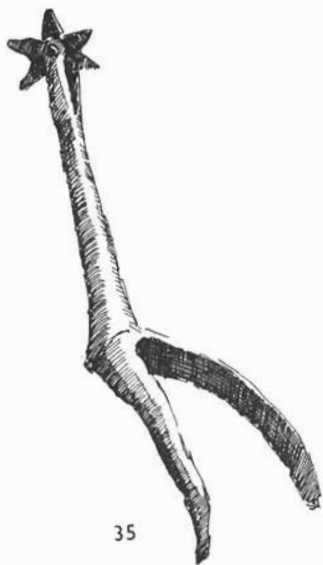
32

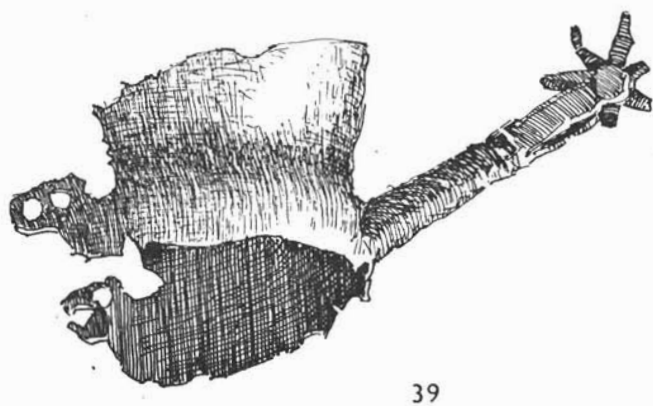
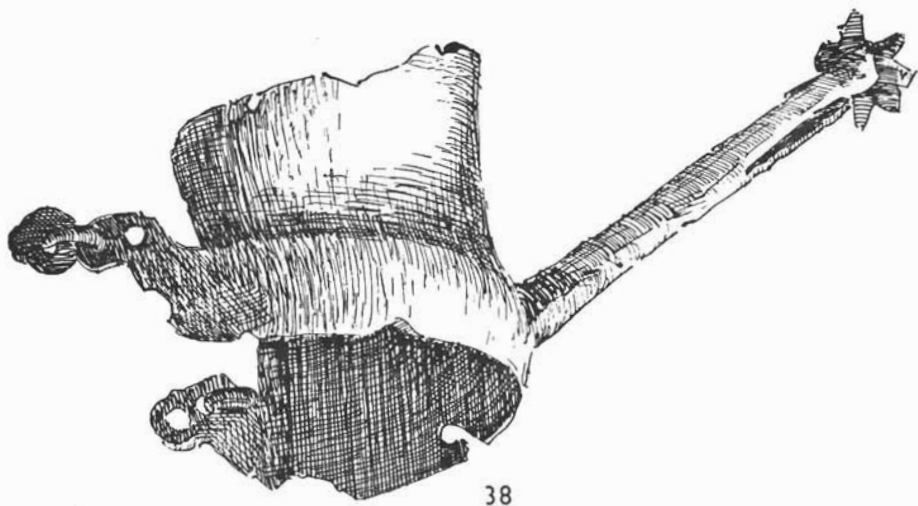

33

34

40

41

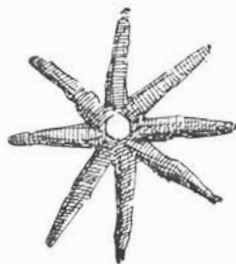
42

43

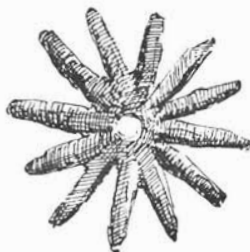
44

45

46

47

LOKALITET	Redni broj u tekstu	Redni broj table	Ostruge u parovima	Ostruge pojedinačno	KRONOLOGIJA po R. Zchille-R. Ferreru				
					Vrijeme prvog križarskog rata	Vrijeme drugih križarskih ratova	Ranogotske	Gotske	Kasnogotske
Biskupija kod Knina	1	I/1		1	XI st.				
	7	II/7		1		XII-XIII st.			
	8	II/8		1		XII-XIII st.			
	11	III/11		1		XII-XIII st.			
	12	III/12		1		XII-XIII st.			
	14	III/14		1		XII-XIII st.			
	17	IV/17		1		XII-XIII st.			
	23	VI/23	1					XIV-XV st.	
	28	VIII/28		1				XIV-XV st.	
	41	XII/41		zvjezdica					
Bratiškovci kod Skradina	25	VII/25		1				XIV-XV st.	
Bribir kod Skradina	26	VII/26		1				XIV-XV st.	
Brnaze kod Sinja	19	V/19	1			XII-XIII st.			
Ervenik kod Knina	30	VIII/30		1				XIV-XV st.	
Devrske kod Skradina	38	XI/38		1					XV-XVI st.
	39	XI/39		1					XV-XVI st.
Kapitul kod Knina	45	XII/45		zvjezdica					
	47	XII/47		zvjezdica					
Koljane kod Vrlike	2	I/2		1	XI st.				
	4	I/4		1	XI st.				
	16	IV/16	1			XII-XIII st.			
Nečven u Promini	13	III/13		1		XII-XIII st.			
Ostrovica kod Skradina	31	IX/31		1				XIV-XV st.	
Plavno kod Knina	21	VI/21	1					XIV-XV st.	
Podgrađe kod Benkoveca	6	II/6		1		XII-XIII st.			
	18	V/18	1			XII-XIII st.			
	24	VI/24		1				XIV-XV st.	
Potravlje kod Sinja	22	VI/22	1					XIV-XV st.	
Prljevo kod Knina	29	VIII/29		1				XIV-XV st.	
Radučić kod Knina	20	V/20		1		XII-XIII st.			
Ribarić kod Sinja	15	IV/15	1			XII-XIII st.			
Rižinice kod Solina	44	XII/44		zvjezdica					
Šopot kod Benkoveca	27	VII/27	1					XIV-XV st.	
Nepoznato	3	I/3		1	XI st.				
	5	I/5		1	XI st.				
	9	II/9		1		XII-XIII st.			
	10	II/10		1		XII-XIII st.			
	32	IX/32		1				XIV-XV st.	
	33	IX/33		1				XIV-XV st.	
	34	IX/34		1				XIV-XV st.	
	35	X/35		1					XV st.
	36	X/36		1					XV st.
	37	X/37		1					XV st.
	40	XII/40		zvjezdica					
	42	XII/42		zvjezdica					
	43	XII/43		zvjezdica					
	46	XII/46		zvjezdica					
	UKUPNO:	47 nalaza		8	31	5 kom.	15 kom.	14 kom.	3 kom.
			8 zvjezdica						

Résumé

LES ÉPERONS DU BAS MOYEN-ÂGE AU MUSÉE DES MONUMENTS ARCHÉOLOGIQUES DE CROATIE À SPLIT

L'auteur étudie les éperons du bas moyen-âge du Musée des monuments archéologiques de Croatie à Split en divisant son travail en trois parties principales.

Dans l'introduction il donne la ligne du développement des éperons du point de vue typologique, ainsi que du point de vue chronologique, en commençant par les éperons qui apparaissent à l'époque préhistorique, puis à l'époque antique, jusqu'à l'époque du haut moyen-âge. Il donne les principales caractéristiques des types d'éperons les plus anciens en utilisant la littérature archéologique correspondante, particulièrement celle qui traite les lieux de découverte dans la Croatie dalmate.

La seconde partie donne la description des éperons du bas moyen-âge qui se trouvent actuellement au Musée (1960 inclus) et qui ont été trouvés dans différentes localités de la Croatie dalmate. L'auteur les classe selon un certain ordre typologique en décrivant 47 pièces, soit en détail, soit fragmentairement. Il donne les dimensions, l'espèce de métal et les motifs ornementaux caractéristiques.

En se basant sur les caractéristiques typologiques l'auteur conclue dans la troisième partie que les éperons appartiennent aux différentes périodes de temps, ce qui est tout naturel étant donné qu'au cours des temps changeait non seulement la physionomie sociale, mais également la physionomie militaire, par conséquent les éperons aussi varient entre des formes différentes. Il a réussi à les classer en cinq groupes principaux en distinguant les éperons de l'époque de la première croisade, ceux de l'époque des autres croisades, puis les éperons de la haute époque gothique, de l'époque gothique et de la basse époque gothique. Ces cinq groupes sont complétés par quelques sous-groupes à cause de certains éléments spécifiques. Les caractéristiques typologiques sont déterminantes et nous avons des éperons du XIème siècle, du XIIème siècle, du XIVème et XVème siècle, du XVème siècle, et les éperons du XVème et XVIème siècle. Le développement ultérieur de la classification typologique – dictant également la chronologie – l'auteur n'a pas pris en considération, car il dit qu'il est bien plus complexe et plus irrégulier, et que du point de vue de l'époque il n'entre pas dans le cadre de cet exposé.

Tout l'inventaire des éperons du bas moyen-âge du Musée des monuments archéologique de Croatie est accompagné de 12 Tables et d'une carte topographique.

Ce travail représente la première tentative d'étudier un genre d'armes médiévales sur le territoire de la Croatie dalmate et il sera une contribution utile pour une étude plus vaste des armes médiévales en Croatie en général.